लघ्वाह्निकम्①

कोऴियाल-रङ्गरामानुजः

Table of Contents

ॐ 2

०१ योगनिद्रान्तः 3

०२ अभिगमनम् 4

निर्वेदः 4

सात्त्विक-धैर्यम् 4

सङ्कल्पः, त्यागः, शरणम् 4

गुरुध्यानम् 5

भगवद्-ध्यानम् 5

भू-नुतिः 6

स्नानम् 6

तीर्थ-प्रोक्षणम् 6

गुरुवन्दनम् 6

निमज्जनम् 7

सम्मार्जनम् 7

वस्त्र-ग्रहणम् 7

उत्तरीयम् 7

कौपीनान्तरीये 8

उत्तरीयम् 8

देव-जल-क्षालनम् 8

अन्तरीयग्रहणम् 8

०३ पुण्ड्र-धारण-क्रमः 9

०४ देवर्षिपितृतर्पणम् 11

०५ सन्ध्यानुष्ठानक्रमः 13

०६ सन्ध्याजपविधिः 17

०७ अष्टाक्षरजपविधिः 21

०८ आधारशक्तितर्पणक्रमः 23

०९ देवर्षिकाण्डर्षिपितृतर्पणक्रमः 24

१० ब्रह्मयज्ञक्रमः 25
११ अभिगमनम् 26
१२ उपादानम् 27
१३ इज्या 28
१४ इज्याराधनम् 30
१५ मन्त्रासनम् 33
१६ स्नानासनम् 34
१७ अलङ्कारासनम् 35
१८ भोज्यासनम् 36
१९ पुनर्मन्त्रासनम् 37
२० पर्यङ्कासनम् 38
२१ स्वाध्यायः 40
२२ योगः 42
Appendix - +Dyugangā द्युगङ्गा 43
Goals ध्येयानि 43
संस्कृतानुवादः 43
Contribution दानम् 44

ॐ①

Source: TW

श्रीः ॥श्रियै नमः॥
॥ श्रीमते गोपालार्यमहादेशिकाय नमः ॥

श्रीमद्-रङ्गरामानुज-महादेशिकानुगृहीतम्

॥ लध्वाह्निकम् ॥

ज्ञानानुष्ठान-वैराग्य-
भक्तीनाम् एकम् आश्रयम् ।
वेदान्त-लक्ष्मणाभिख्यम्
आश्रये मुनिपुङ्गवम् ॥

श्रीपाञ्चरात्र-रक्षाख्य-
दिव्य-मूक्ति-तपःफलम् ।
गोपाल-सूरिम् अतुलं
कुर्वे मन्-मानसालयम् ॥

गोपाल-सूरि-रचितम्
आह्निक-ग्रन्थम् अर्थितः ।
संगृह्णाति मुनी रङ्ग-
रामावरज-नामकः ॥

०१ योगनिद्रान्तः①

रात्रेः पश्चिमे यामे निद्रां त्यक्त्वा
हरिशब्दं सप्तकृत्वः, "हरिर्हरिः" इति कीर्तयन् उत्थाय,

> ग्राह-ग्रस्ते गजेन्द्रे रुवति सरभसं **तार्क्ष्यम् आरुह्य धावन्**
> **व्याघूर्णन्** माल्य-भूषा-वसन-परिकरो मेघ-गम्भीर-घोषः।
> **आबिभ्राणो** रथाङ्गं शरम् असिम् अभयं शङ्-खचापौ स-खेटौ *(=सर्वमणौ)*
> हस्तैः कौमोदकीम् अप्य् अवतु हरिर् असाव् अंहसां संहतेर् नः ।

इत्य् अनुसन्धाय
श्रोत्राचमनं कृत्वा
शयन एवाऽऽसीनः,

> "अखिल-हेय-प्रत्यनीक! कल्याणैकतान! स्वेतर-समस्त-वस्तु-विलक्षणानन्त-ज्ञानानन्दैक-स्वरूप! निरतिशयोज्ज्वल्यादिगुण-निधि-दिव्य-रूप!
> परम-कारुणिक! मार्दवादि-गुण-परिपूर्ण! किरीट-मकुटादि-दिव्य-भूषण-भूषित!
> शङ्ख-चक्रादि-दिव्यायुधोपेत! अ-सङ्ख्येय-कल्याण-गुण-गण!
> श्री-भूमि-नीला-नायक!
> शेष-शेषाशनादि *(=विष्वक्सेनादि)*-दिव्य-परिजन-परिचरित-चरण-युगल!
> उभय-विभूति-नाथ!
> प्रणतार्तिहर! वात्सल्य-जलधे! सर्वज्ञ! अर्थि-कल्पक! आपत्-सख! श्रीमन्-नारायण!
> अणु-परिमाण-देहेन्द्रियादि-विलक्षण-ज्ञानानन्द-स्वरूपोऽहं
> त्वद्-एक-शेषः त्वद्-एक-नियाम्यः त्वद्-एकाधारकः त्वद्-एक-शरणः त्वद्-एक-प्राप्यकश् चास्मि"

इत्यनुसन्धाय,

> "भगवान् एव स्व-शेषभूतेन मया स्व-शेष-भूतम् इमं योगं कारितवान्"

इति सात्त्विक-त्यागं कृत्वा,
“योगेनानेन भगवान् प्रीयतां वासुदेवः" इत्य् अनुसन्दधीत।

०२ अभिगमनम्①

अथाभिगमनम् ॥ (१)

निर्वेदः②

> पितृ-मातृ-गुरु-प्राज्ञ-
> रमा-पति-पदार्चनम् ।
> विना मम वृथा याता
> महती जन्म-सन्ततिः ।

इति निर्विद्य,

सात्त्विक-धैर्यम्②

> गतैव हि गता जन्म-
> ततिस् तच्-चिन्तनं मुधा।
> अतस् तत् प्रविहायाद्य
> चिन्तयाम्य् आत्मनो हितम् ।
> इतः परम् अहं भक्त्या
> रमा-कान्त-पदार्चनम् ।
> करिष्यामि यथाशक्ति
> काल-भागेषु पञ्चसु॥

इति सात्त्विक-धैर्यम् अवलम्ब्य
अञ्जलिं बद्ध्वा,

सङ्कल्पः, त्यागः, शरणम्②

> कृतञ् च करिष्यामि भगवन्,
> नित्येन भगवत्-प्रीत्य्-अर्थेन
> महा-विभूति--चातुरात्म्य-भगवद्-वासुदेव-पादारविन्दार्चनेन
> +अभिगमनेन भगवत्-कर्मणा
> भगवन्तं वासुदेवम् अर्चयिष्यामि।

इत्यभिगमनं सङ्कल्प्य,

> "भगवान् एवाभिगमनाख्यं कर्म स्वस्मै स्व-प्रीतये स्वयम् एव कारयति"

इति सात्त्विकत्यागं कृत्वा,

> "ॐ
> त्वय्य् आराधन-कामोऽयं
> व्रतं चरितम् इच्छति ।
> सङ्कल्प-सिद्ध्यै भगवन् !
> पूरयास्य मनो-रथान् ॥"

इति मन्त्रेण कैङ्कर्य-प्रतिबन्धक-निवृत्तिं प्रार्थ्य,

गुरुध्यानम्②

▼ ***विश्वास-प्रस्तुतिः***

अस्मद्-देशिकम् अस्मदीय-परमाचार्यान् अशेषान् त्रयी-
चूडा-देशिक--तद्-गुरुन्, यति-वरं, पूर्णं मुनिं, यामुनम् ।
रामं, पद्म-विलोचनं, मुनिवरं नाथं, शठद्वेषिणं,
सेनेशं, श्रियम्, इन्दिरा-सहचरं नारायणं संश्रये ॥

इति गुरु-परम्पराम् अनुसन्धाय,

भगवद्-ध्यानम्②

> "सव्यं पादं **प्रसार्य** श्रित-दुरित-हरं, दक्षिणं **कुञ्चयित्वा**,
> जानुन्य् **आधाय** सव्येतरम्, इतर-भुजं नाग-भोगे **निधाय** ।
> पश्चद् बाहु-द्वयेन प्रतिभट-शमने धारयन् शङ्ख-चक्रे
> *(श्री-)*देवी-भूषादि-जुष्टो जनयतु जगतां (मम तत्) शर्म वैकुण्ठ-नाथः ॥"

इति भगवन्तं ध्यात्वा,

> "ओं वासुदेवाय नमः, ओं सङ्कर्षणाय नमः, ओं प्रद्युम्नाय नमः, ओं अनिरुद्धाय नमः,
> ओं केशवाय नमः, ओं नारायणाय नमः ओं माधवाय नमः, ओं गोविन्दाय नमः, ओं विष्णवे नमः, ओं मधु सूदनाय नमः, ओं त्रिविक्रमाय नमः, ओं वामनाय नमः, ओं श्रीधराय नमः, ओं हृषीकेशाय नमः, ओं पद्मनाभाय नमः, ओं दामोदराय नमः, ओं मत्स्याय नमः, ओं कूर्माय नमः, ओं वराहाय नमः, ओं नरसिंहाय नमः, ओं

> वामनाय नमः, ओं भार्गवरामाय नमः, ओं श्रीरामाय नमः, ओं बलरामाय नमः, ओं श्रीकृष्णाय नमः, ओं कल्किने नमः"

इति सङ्कीर्य,
यथा-शक्ति स्तोत्राण्य् अपि सङ्कीर्य,

सन्ध्योपासनाय जिगमिषुः,
'हरिर्हरिः' इति कीर्तयन् ,
तल्पाद् उत्थाय,

भू-नुतिः②

"ॐ नमः क्षिति-धराय" इति महावराहं ध्यात्वा,
वाम-पादं भूमौ विन्यस्य,

> "ओं नमोऽस्तु प्रिय-दत्तायै
> तुभ्यं देवि! वसुन्धरे।
> त्वं माता सर्व-लोकानां
> पाद-न्यासं क्षमस्व मे।"

इत्य् उक्त्वा
अर्घ्यत्व-बुद्धया तत्रैव निस्स्राव्य,
रेखामध्यात् जलम् अञ्जलिनाऽऽदाय
मूलेन सप्तकृत्वोऽभिमन्त्र्य
मूर्ध्नः पुरोभागं सिञ्चेत् ।

एवं त्रिः कुर्यात्।

स्नानम्②

तीर्थ-प्रोक्षणम्③

ततो दक्षिण-हस्तेन जलम् आदाय,
त्रिर् मूलेनाभिमन्त्र्य, पीत्वाऽऽचम्य,
मूलेनात्मानं प्रोक्ष्य,
हस्ताभ्यां परिषिच्य,

गुरुवन्दनम्③

अञ्जलिना तोयम् आदाय, स्व-गुरु-पादोदकं तद् ध्यावा,
तेन मूर्ध्नः पुरोभागं त्रिः सिक्वा,
चतुर्थ्यन्तं श्रीमत्-पद-पूर्वकाणि नमः-पदान्तानि चतुर्थ्यन्तानि स्वगुरु-परमगुरु--तद्-गुरु--गोगलार्य-निगमान्तार्याणां महादेशिक-पद-शिरस्क-नामानि उच्चैस् संकीर्त्य,
'श्रीमते भगवद्-रामानुजाय नमः' इत्यपि संकीर्त्य,

निमज्जनम्③

सकृत् तीर्थे निमज्ज्य,
यथाशक्ति मूलं जपित्वा
उन्मज्ज्य सूर्य-मण्डलान्तर्वतिनं भगवन्तं ध्यात्वा

सम्मार्जनम्③

उत्तीर्य अधरोष्ठ-पिहितानन-श्रोत्राचमनं द्विः कृत्वा,
स्वाचार्य-प्रभृति-भगवत्-पर्यन्त-गुरु-परम्पराम् अनुसन्दधान

एवं वस्त्र-खण्डेन शिरस्-समृज्य
खण्डं प्रक्षाल्य
तेनाङ्गं संमृज्य

वस्त्र-ग्रहणम्③

हस्तौ प्रक्षाल्य
जलम् आदाय व्याहृतिभिश् शुष्क-वस्त्रं प्रोक्ष्य,
"देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनो हुभ्यां पूणो हस्ताभ्याम् आददे" इत्यादाय,
"उदुत्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः। दृशे विश्वाय सूर्यम्" इति सूर्याय प्रदय,
"अवधूत रक्षोऽवधूता अरातयः" इत्यवधूय,

उत्तरीयम्④

> "आवहन्ती वितन्वाना। कुर्वाणा चीरम् आत्मनः।
> वासांसि मम गावश्च । अन्नपाने च सर्वदा ।
> ततो मे श्रियम् आवह"

इत्य् उच्चार्य,

उत्तरीयेण शिर आवेष्ट्य

कौपीनान्तरीये③

उपवीतं निवीतं कर्णे निधाय
कौपीनं धृत्वा,
जङ्घे मृज्-जलाभ्यां प्रक्षाल्यान्तरीय यथाशास्त्रं धृत्वा,

उत्तरीयम्③

पादौ हस्तौ च प्रक्षाल्य, सूत्रमुपवीतं धृत्वा, उत्तरीयं तत्-समानाकारं कृत्वा, आचम्य,

देव-जल-क्षालनम्③

मूलेन प्राणानायम्य, यथाशक्ति जपित्वा, शुभाश्रयं ध्यात्वा, भगवत्-पादाम्बुज-दिव्य-जलेन क्षालितं स्व-देहं ध्यात्वा,

अन्तरीयग्रहणम्③

त्यक्तम् आर्द्रम् अन्तरीयं व्याहृतिभिः प्रोक्ष्य पार्श्वे स्थापयेत् ॥

०३ पुण्ड्र-धारण-क्रमः①

अथ पुण्ड्र-धारण-क्रमः ॥

ततो नारिकेल-पात्रेण द्वि-नेत्रेण
जलम् आदायासीनः कटि-बद्धोत्तरीयः
वाम-पाणितलं तीर्थेनास्त्रमन्त्रेण संशोद्ध्य,
प्रणवेन मृदं तत्र निधाय,

> "गन्धद्वारां दुराधर्षां
> नित्यपुष्टां करीषिणीम् ।
> ईश्वरीं सर्वभूतानां
> त्वाम् इहोपह्वये श्रियम् ॥"

इति मृदं जलेन सिक्त्वा,

अस्त्र-मन्त्रेण दिशो बद्ध्वा
प्रणवेन मिश्री-कृत्य
मूलेनाभिमन्त्र्य
नृ-सिंह-बीजाक्षरं विलिख्य,

> "भगवान् पवित्रं वासुदेवः
> पवित्रं शतधारं सहस्रधारम् अपरिमितधारम्
> अरिष्टम् अच्छिद्रम् अच्युतम् अनन्तम् अक्षयम् अव्ययं
> परमं पवित्रं
> भगवान् वासुदेवः पुनातु"

इति जलं निस्स्राव्य,

तर्जन्या मृदं जलञ् च +एकी-कृत्य

भगवतः पादौ स्मृत्वा
पुनर् मूल-मन्त्रेणाभिमन्त्र्य
द्वादशाक्षरेण भक्तिं प्रार्थ्य
तर्जन्या प्रणवेन मूर्ध्नि किञ्चिन् न्यस्य,

अनामिकया
ललाट-कुक्षि-हृदय-कण्ठ-
दक्षिण-कुक्षि-पार्श्व--दक्षिण-बाहु-मूल--दक्षिण-कण्ठ-पार्श्व-

वाम-कुक्षि-पार्श्व--वाम-बाहु-मूल--वाम-कण्ठ-पार्श्व--
जघनोपरितन-पृष्ठ-भाग--ककुदेषु
क्रमेण तत्-तत्-अवयवानुगुणान् भगवत्-पादाकृतीन् पुण्ड्रान् ,
“ओं केशवाय नमः" इत्यादिभिः द्वादशभिर् मन्त्रैर् धृत्वा

शेषं द्वादशाक्षरेण मूर्ध्नि धृत्वा
भगवद्-गात्र-परामृष्टं सुवर्ण-वर्णं श्री-चूर्णं
सर्व-पुण्ड्र-मध्येषु पुण्ड्र-संबन्ध-वर्जं
प्रणव-पूर्वकैः,

> "श्रीदेव्यै नमः,
> अमृतोद्भवायै नमः, कमलायै नमः, चन्द्रशोभिन्यै नमः,
> विष्णुपत्न्यै नमः, वैष्णव्यै नमः, वरारोहायै नमः,
> हरिवल्लभायै नमः, शार्ङ्गिण्यै नमः, देवदेविकायै नमः,
> महालक्ष्म्यै नमः, सुरसुन्दर्यै नमः"

इति मन्त्रैः [सर्वाभीष्टफलप्रदायै नमः इति शिरसि च] धृत्वा,

"ओं केशवाय नमः" इत्यादिमन्त्रैः
क्रमेण तं तं पुण्ड्रम् उद्दिश्याञ्जलिं कुर्यात् ॥

०४ देवर्षिपितृतर्पणम्①

अथ देवर्षि-पितृ-तर्पणम् ॥

तत आचम्य, प्राणान् आयम्य,

> "श्री-भगवद्-आज्ञया भगवत्-प्रीत्यर्थं
> स्नानाङ्गं देव-र्षि-पितृ-तर्पणं करिष्ये"

इति सङ्कल्प्य,
देव-तर्पणे प्राङ्मुख उपवीती,
ऋषि-तर्पणे उदङ्-मुखो ऽङ्गुष्ठ-सक्त-निवीती,
पितृ-तर्पणे दक्षिणामुखः प्राचीनावीती,

> “ओं ब्रह्मादयो ये देवाः
> तान् देवांस् तर्पयामि,
> सर्वान्देवान् तर्पयामि,
> सर्वदेवगणांस् तर्पयामि,
> सर्वदेवपत्नीस् तर्पयामि,
> सर्व-देव-गण-पत्नीस् तर्पयामि"

इति,

> “ओं कृष्णद्वैपायनादयो ये ऋषयः,
> तान् ऋषींस् तर्पयामि,
> सर्वान् ऋषींस् तर्पयामि,
> सर्व-ऋषि-गणांस् तर्पयामि,
> सर्व-ऋषि-पत्नीस् तर्पयामि,
> सर्व-ऋषि-गण-पत्नीस् तर्पयामि"

इति,

> “ओं सोमः पितृमान्
> यमो ऽङ्गिरस्वान्
> अग्निः कव्यवाहन
> इत्यादयो ये पितरः,
> तान् पितॄंस् तर्पयामि,
> सर्वान् पितॄंस् तर्पयामि,
> सर्व-पितृ-गणान् तर्पयामि,

> सर्व-पितृ-पत्नीस् तर्पयामि,
> सर्व-पितृ-गण-पत्नीस् तर्पयामि"

इति च सन्तर्प्य +उपवीती +आचम्य,

> "भगवान् एव
> प्रातस्-स्नाख्यं कर्म
> स्वस्मै स्वप्रीतये स्वयम् एव कारितवान्"

इति सात्त्विक-त्यागं कुर्यात् ॥

०५ सन्ध्यानुष्ठानक्रमः①

अथ संध्यानुष्ठानक्रमः॥

ततः सुप्रक्षालित-पाणि-पादो द्विर् आचम्य प्राणान् आयम्य,
"श्रीभगवद्-आज्ञया भगवत्-प्रीत्यर्थं प्रातस्-सन्ध्याम् उपासिष्ये" इति सङ्कल्प्य,

> "भगवान् एव
> स्वशेष-भूतेन मया
> स्वशेष-भूतं प्रातस्-सन्ध्योपासनाख्यं कर्म
> स्वस्मै स्वप्रीतये स्वयमेव कारयति" ।

इत्यनुसन्धाय,

> "आपोहिष्ठेति मन्त्रस्य-
> सिन्धुद्वीप ऋषिः,
> देवी गायत्री छन्दः,
> आपो देवता"

इत्य् अनङ्गुष्ठाभिर् अङ्गुलीभिः
शिरो जिह्वा हृदयेषु न्यस्य
"प्रोक्षणे विनियोगः" इत्युक्त्वा
वामहस्तेन तोयं स्पृशन्
देव-तीर्थेन ऊर्ध्व-मुखेन शिरसि
प्रणवेन, समस्त-व्याहृतिभिः,
गायत्र्या *(ऽधस्तनया)* प्रणवपूर्वकैः *(पादैः)*

> "आपो हिष्ठा मयोभुवः।
> तान ऊर्जे दधातन ।
> महे रणाय चक्षसे ।
> यो वश्शिवतमो रसः।
> तस्य भाजयतेह नः ।
> उशतीरिव मातरः।
> तस्मा अरङ्गमामवः।"

इत्य् एतैश् च प्रोक्ष्य

"ओं यस्य क्षयाय जिन्वय ।" इति पादद्वये,
"ओं आपो जनयथा च नः" इति शिरसि च प्रोक्ष्य,

समस्त-व्याहृतिभिर् आत्मानं परिषिञ्चेत् ।

ततः,

> "सूर्यश्चेत्यनुवाकस्य अग्निर् ऋषिः,
> देवीगायत्री छन्दः,
> सूर्यो देवता",

इति मुखादौ न्यस्य
"अपां प्राशने विनियोगः" इत्युक्त्वा तोयम् ,

> "ओं सूर्यश्च मामन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः ।
> पापेभ्यो रक्षन्ताम् ।
> यद्रात्र्या पापमकार्षम्।
> मनसावाचा हस्ताभ्यां।
> पद्भ्यामुदरेण शिश्ना ।
> रात्रिस्तदवलुंपतु ।
> यत्किञ्च दुरितं मयि ।
> इदमहं माममृतयोनौ ।
> सूर्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा।"

इत्यनुवाकेन चुलकेन प्राश्याचामेत् ।

ततः,

> "दधिक्राव्ण्ण इति मन्त्रस्य -
> वामदेव ऋषिः
> अनुष्टुप्छन्दः
> दधिक्रावा देवता"

इति पूर्ववत् न्यस्य
“प्रोक्षणे विनियोगः" इत्युक्त्वा,
प्रणवपूर्वकैः,

> "दधिक्राव्ण्णो अकारिषं
> जिष्णोरश्वस्य वाजिनः।
> सुरभि नो मुखाकरत्
> प्रण आयूँषि तारिषत् ।
> आपो हिष्ठा...अरङ्गमामवः"

इत्येकादशभिश् शिरसि,
“यस्य क्षयाय जिन्वथ" इति पादद्वये,
“आपो जनयथा च नः" इति पुनश्शिरसि च प्रोक्ष्य,
समस्तव्याहृतिभिरात्मानं परिषिञ्चेत् ॥

ततः प्राणानायम्य,

> "श्रीभगवदाज्ञया भगवत्प्रीत्यर्थं प्रातस्संध्यायाम् अर्घ्यप्रदानं करिष्ये”

इति सङ्कल्प्य

> "अर्घ्यप्रदानमन्त्रस्य
> विश्वामित्र ऋषिः,
> देवीगायत्री छन्दः,
> सविता देवता"

इति न्यस्य "अर्घ्यप्रदाने विनियोगः" इत्युक्त्वा,

राक्षसमुद्रा-रहितेनाञ्जलिना तोयम् आदाय
भ्रू-मध्य-पर्यन्तं समुद्धृत्य
स-प्रणव-व्याहृतिक-गायत्रीम् उच्चार्य
पाणि-द्वयम् उद्धृत्य
सूर्य-मण्डलान्तर्वर्तिने भगवते ऽर्घ्यं दद्यात् ।
एवं त्रिः कुर्यात्।

अर्घ्यदानात् पूर्वम् उदये,
प्राणानायम्य,

> "श्रीभगवदाज्ञया भगवत्प्रीत्यर्थं
> प्रातसन्ध्याकालातिक्रम-प्रायश्चित्तं
> तुरीयार्घ्यप्रदानं करिष्ये"

इति सङ्कल्प्य,

> "तुरीयार्घ्यप्रदानमन्त्रस्य
> सान्दीपिनिर् ऋषिः,
> देवी गायत्री छन्दः,
> सविता देवता"

इति न्यस्य,
“तुरीयार्घ्यप्रदाने विनियोगः" इत्युक्त्वा,

पूर्ववत् तोयम् आदाय,
उभयतस् सप्त-व्याहृति-सहितां गायत्रीम् उच्चार्य,
पूर्ववद् दत्वा,

शोधितं तीरं गत्वा,
समस्तव्याहृतिभिर् आत्मानं परिषिञ्च्य,
प्रदक्षिणं परिक्रम्य,
"असावादित्यो ब्रह्म" इति ध्यात्वा
स्व-गुरु--परम-गुरु-नामनी सङ्कीर्त्य,
आचम्य "ओं केशवं तर्पयामि" इत्यादिक्रमेण
केशवादीन् द्वादशान् सन्तर्प्य
आचामेत् ॥

०६ सन्ध्याजपविधिः①

अथ सन्ध्याजपविधिः ॥

ततो जपार्हस्थानं संप्रोक्ष्य,

> आसनमन्त्रस्य पृथिव्या मेरुपृष्ठ ऋषिः, सुतलं छन्दः, श्रीकूर्मो देवता

इति न्यस्य 'आसने विनियोगः' इत्युक्त्वा,

> पृथ्वि त्वया धृता लोका देवि त्वं विष्णुना धृता ।
> त्वञ्च धारय मां देवि पवित्रं कुरु चासनम् ॥

इति भूमिं प्रार्थ्य तत्र स्थित्वा उत्तरीयं यज्ञोपवीताकारं धृत्वा

> प्रणवस्य ऋषिर्ब्रह्मा, देवीगायत्री छन्दः, परमात्मा देवता । भूरादिव्याहृतिसप्तकस्य अत्रि-भृगु-कुत्स-वसिष्ठ-गौतम-काश्यपाङ्गिरस ऋषयः, गायत्र्युष्णिगनुष्टुब्बृहतीपङ्क्तित्रिष्टुप्जगत्यः छन्दाँसि, अग्निवाय्वर्कवागीशवरुणेन्द्रविश्वदेवा देवताः । सावित्र्याः - ऋषिर्विश्वामित्रः देवी गायत्री छन्दः,सविता देवता । गायत्रीशिरसः ब्रह्मा ऋषिः,अनुष्टुप्छन्दः, परमात्मा देवता

इति न्यस्य 'सर्वेषां प्राणायामे विनियोगः' इत्युक्त्वा, 'ओं भूः' इति पादयोः, 'ओं भुवः' इति जङ्घयोः, 'ओं सुवः' इति जान्वोः, 'ओं महः' इत्युदरे, 'ओं जनः' इति हृदये, 'ओं तपः' इति मुखे, औँ सत्यम्' इति मस्तके चानङ्गुष्ठाभिरङ्गुळीभिर्न्यस्य श्वेत-श्याम-पीत-पिशङ्ग-रोहित-नील-कनकवर्णाः अभयाक्षस्रगप्पात्रवरहस्ताः सपवित्रचतुर्हस्ताः स्रक्चन्दनाद्यलङ्कृताः सर्वाभरणभूषिताः सोपवीताः सजटाश्च सप्त व्याहृतिदेवताः ध्यात्वा, 'ओं तत् सवितुः ज्ञानाय हृदयाय नमः' इत्यङ्गुष्ठयुक्ततर्जन्या हृदये, "यों वरेण्यं ऐश्वर्याय शिरसे स्वाहा" इत्यनङ्गुष्ठाभिरङगुळीभिर्मस्तके, "ओं भर्गो देवस्य शक्त्यै शिखायै वषट्" इति मुष्टिना अङ्गुष्ठनाळेन शिखामध्ये च न्यस्य, "ओं धीमहि बलाय कवचाय हुम्" इति कण्ठादिकट्यन्तां तनुं पाणिभ्यां स्पृष्ट्वा, "ओं धियो यो नः तेजसे नेत्राभ्यां वौषट्" इति तर्जनीमध्यमाभ्यां युगपन्नेत्रद्वये न्यस्य,

[[11]]

"ओं प्रचोदयात् वीर्यायास्त्राय फट्" इति सास्त्रछोटेन साङ्गुष्ठतर्जन्यग्रेण पूर्वाद्या दिशः वह्न्याद्या विदिशश्च बद्ध्वा,

> मुक्ताविद्रुमहेमनीलधवळच्छायैर्मुखैस्त्रीक्षणैः
> युक्तामिन्दुकलानिबद्धमकुटां तत्त्वार्थवर्णात्मिकाम् ।
> गायत्रीं वरदाभयाङ्कुशकशाः शुभ्रं कपालं गुणं
> शङ्खचक्रमथारविन्दयुगळं हस्तैर्वहन्तीं भजे ॥

इति सावित्रीदेवतां ध्यात्वा, "ओमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवसुवरोम्" इति शिरोमन्त्रेण स्वपार्श्वे शिरःप्रभृतिपादान्तं कराभ्यां स्पृष्ट्वा,

> अर्कमण्डलमध्यस्थं सूर्यकोटिसमप्रभम् । ब्रह्मादिसेव्यपादाब्जं नौमि ब्रह्म रमासखम् ॥

इति शिरोमन्त्रदेवतां ध्यात्वा, त्रिः प्राणानायम्य,

> श्रीभगवदाज्ञया भगवत्प्रीत्यर्थम्अष्टोत्तरशतकृत्वः (अशक्तौ अष्टाविंशतिकृत्वः दशकृत्वो वा) गायत्रीजपं करिष्ये

इति सङ्कल्प्य,

> आयातु इत्यनुवाकस्य - वामदेव ऋषिः, अनुष्टुप्छन्दः, गायत्री देवता

इति न्यस्य 'गायत्र्यावाहने विनियोगः' इत्युक्त्वा,

> आयातु वरदा देव्यक्षरं ब्रह्मसम्मितम् ।
> गायत्री छन्दसां मातेदं ब्रह्म जुषस्व नः ॥
> ओजोऽसि सहोऽसि बलमसि भ्राजोऽसि देवानां धाम नामासि विश्वमसि विश्वायुस्सर्वमसि सर्वायुरभिभूरों गायत्रीमावाहयामि

इति गायत्रीं सूर्यमण्डले आवाह्य,

> प्रातर्ध्यायामि गायत्रीं रविमण्डलमध्यगाम् ।
> ऋग्वेदमुच्चारयन्तीं रक्तवर्णां कुमारिकाम् ॥
> अक्षमालाकरां ब्रह्म देवत्यां हंसवाहनाम् ॥

इति ध्यात्वा,

[[12]]

> प्रणवस्य-ऋषिर्ब्रह्मा, देवी गायत्री छन्दः, परमात्मा देवता । भूरादिव्याहृतित्रयस्य अत्रिभृगुकुत्सा ऋषयः, गायत्र्युष्णिगनुष्टुभश्छन्दांसि, अग्निवाय्वर्का देवताः । सावित्र्याः ऋषिर्विश्वामित्रः, देवी गायत्री छन्दः, सविता देवता

इति न्यस्य 'प्रातस्सन्ध्याजपे विनियोगः' इत्युक्त्वा, अस्त्रमन्त्रेण करतलकरपृष्ठशुद्धिं संपाद्य गायत्र्या करव्यापकन्यासं कृत्वा करतलयोः प्रणवं न्यस्य 'ओं भूः' इति तर्जनीभ्यामङ्गुष्ठयोः, 'ओं भुवः' इत्यगुष्ठाभ्यां तर्जन्योः, 'ओँ सुवः' इति ताभ्यां मध्यमयोः, 'ओं तत्सवितुर्वरेण्यम्' इति ताभ्यामनामिकयोः, 'ओं भर्गो देवस्य धीमहि' इति कनिष्ठिकयोश्च न्यस्य 'ओं धियो यो नः प्रचोदयात्' इति करद्वयेऽपि तलपृष्ठपरामर्शं कृत्वा, गायत्र्या पाणिभ्यां शिरःप्रभृतिपादान्तं पार्श्वस्पर्शरूपं व्यापकन्यासं कृत्वा, 'ओं भूः ज्ञानाय हृदयाय नमः' इति अङ्गुष्ठयुक्ततर्जन्या हृदये, 'ओं भुवः ऐश्वर्याय शिरसे स्वाहा' इत्यनङ्गुष्ठाभिरङ्गुलीभिर्मस्तके 'ओं सुवः शक्त्यै शिखायै वषट्' इत्यङ्गुष्ठनालेन मुष्टिना शिखामध्ये च न्यस्य 'ओं तत्सवितुर्वरेण्यं बलाय कवचाय हुम्' इति कण्ठादिकट्यन्तां तनुं पाणिभ्यां स्पृष्टा, 'ओं भर्गो देवस्य धीमहि तेजसे नेत्राभ्यां वौषट्' इति तर्जनीमध्यमाभ्यां युगपन्नेत्रयोर्न्यस्य, 'ओं धियो यो नः प्रचोदयात् वीर्यायास्त्राय फट्' इति सास्त्रच्छोटेन साङ्गुष्ठतर्जन्यग्रेण पूर्वाद्या दिशो वह्न्याद्या विदिशश्च बद्ध्वा,

> यो देवस्सविताऽस्माकं धियो धर्मादिगोचराः ।
> प्रेरयेत् तस्य यद्भर्गस्तद्वरेण्यमुपास्महे ॥

इति गायत्र्यर्थे विचिन्त्य,

[[13]]

आदित्यमण्डले देवीभूषणायुधादिसहित भगवन्तं ध्यात्वा कनिष्ठिकामूलमारभ्य प्रादक्षिण्येन गणयन् यथासङ्करूपं जपं कृत्वा त्रिः सकृद्वा प्राणानायम्य, 'श्रीभगवदाज्ञया भगवत्रीत्यर्थं प्रातस्सन्ध्योपस्थानं करिष्ये' इति संकल्प्य 'उत्तम इत्यनुवाकस्य वामदेव ऋषिः, अनुष्टुप्छन्दः, गायत्री देवता' इति न्यस्य 'गायत्र्युद्वासने विनियोगः' इत्युक्त्वा अञ्जलिं बद्ध्वा, उत्तरीयं कटौ धृत्वा,

> उत्तमे शिखरे देवि भूम्यां पर्वतमूर्धनि ।
> ब्राह्मणेभ्यो ह्यनुज्ञानं गच्छ देवि यथासुखम् ॥

इति गायत्रीमुद्वास्य

> मित्रस्येति ऋक्त्रयस्य - विश्वामित्र ऋषिः, मीरुट्गायत्रीत्रिष्टुभच्छन्दाँसि, मित्रो देवता

इति न्यस्य 'प्रातस्सन्ध्योपस्थाने विनियोगः' इत्युक्त्वा अञ्जलिं बध्वा,

> ओं मित्रस्य चर्षणी धृतश्श्रवो देवस्य सानसिम् ।
> सत्यं चित्रश्रवस्तमम्[[??]] ।
> मित्रो जनान् यातयति प्रजानन् मित्रो दाधार पृथिवीमुतद्याम् ।
> मित्रः कृष्टीरनिमिषाभिचष्टे सत्याय हव्यं घृतवद्विधेम । प्रसमित्रमर्त्तो अस्तु प्रयस्वान् यस्त आदित्य[[त्यः??]] शिक्षति व्रतेन ।
> मँहन्यते न जीयते त्वोतो नैनमँहो अश्नोत्यन्तितो न दुरात्

इत्यादित्यमण्डलान्तस्स्थं भगवन्तमुपस्थाय, सन्ध्यादिदेवताः, सप्रदक्षिणम् 'ओं सन्ध्यायै नमः, ओं गायत्र्यै नमः, ओं सावित्र्यै नमः, (ओं सावित्र्यै नमः, ओं गायव्यै नमः) ओं सरस्वत्यै नमः, ओं सर्वाभ्यो देवताभ्यो नमो नमः' इति प्रह्वाङ्गं प्रणम्य 'कामोऽकार्षीन्मन्युरकार्षीत्' इत्युक्त्वा त्रयीतनुं प्रणम्य 'ओं प्राच्यै दिशे नमः, ओं दक्षिणस्यै(णायै) दिशे नमः, ओं प्रतीच्यै दिशे नमः ओम् उदीच्यै दिशे नमः, ओम् ऊर्ध्वाय नमः, ओम् अधराय नमः, ओम् अन्तरिक्षाय नमः, ओं भूम्यै नमः, ओं विष्णवे नमः' इति दिगादिनमस्कारं तत्तदाभिमुख्येन कृत्वा सवितृमण्डले भगवन्तं पूर्ववत् ध्यात्वा,

[[14]]

> शङ्खचक्रगदापाणे द्वारकानिलयाच्युत ।
> गोविन्दपुण्डरीकाक्ष रक्ष मां शरणागतम् ॥

इत्यनुसन्धाय,

> ओं नमो ब्रह्मण्यदेवाय गोब्राह्मणहिताय च ।
> जगद्धिताय कृष्णाय गोविन्दाय नमो नमः ॥

इति भगवन्तमभिवादयेत् ।

०७ अष्टाक्षरजपविधिः①

अथ अष्टाक्षरजपविधिः ॥

ततः आसीनः उत्तरीयं सूत्राकारं धृत्वा पञ्चविंशतिकृत्वो द्वादशकृत्वो वा मनसाऽऽषर्तितेन [[ऽऽवर्तितेन??]] मूलमन्त्रेण त्रिः सकृद्वा प्राणानायम्य 'श्रीभगवदाज्ञया भगवत्प्रीत्यर्थे प्रातस्सन्ध्यायामष्टाक्षरजपं करिष्ये' इति सङ्कल्प्य 'भगवानेवाष्टाक्षरजपं स्वस्मै स्वप्रीतये स्वयमेव कारयति' इत्यनुसन्धाय, 'अष्टाक्षरमन्त्रस्य - नारायण ऋषिः देवीगायत्री छन्दः, नारायणो देवता' इति मुखादौ ऋषिछन्दोदेवता न्यस्य अञ्जलिं बद्ध्वा 'अं बीजम्, आय शक्तिः, मं कीलकम्, ह्री कवचम्, ऐम् अस्त्रं, शुक्लो वर्णः, उदात्तस्स्वरः, बुद्धिस्तत्त्वम्, वैकुण्ठ-क्षेत्रम्, जीवपरयोरस्वस्वामिभावस्सम्बन्धः, नारायणप्रीत्यर्थे जपे विनियोगः', इत्युक्त्वा, मूलमन्त्रेण कूर्परमारभ्याङ्गुल्यग्रपर्यन्तं हस्तौ परस्परं त्रिः परामृश्य हस्तयोर्मन्त्रस्य व्यापकन्यासं कृत्वा,

> ओम् ओम् अङ्गुष्ठाभ्यां नमः, ओं नमः तर्जनीभ्यां नमः, ओं नारायणाय मध्यमाभ्यां नमः, ओम् ओम् अनामिकाभ्यां नमः, ओं नमः कनिष्ठिकाभ्यां नमः, ओं नारायणाय करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः, ओम् ओं ज्ञानाय हृदयाय नमः,
>
> [[15]]
>
> ओं नमः ऐश्वर्याय शिरसे स्वाहा, ओं नारायणाय शक्त्यै शिखायै वषट्, ओम् ओं बलाय कवचाय हुम्, ओं नमः तेजसे नेत्राभ्यां वौषट्, ओं नारायणाय वीर्यायास्त्राय फट्

इति गायत्रीप्रकरणोक्तरीत्या करन्यासाङ्गन्यासौ कृत्वा,

> अस्मद्देशिकमस्मदीयपरमाचार्यानशेषान्स्त्रयी-
> चूडादेशिकतद्गुरून् यतिवरं पूर्णे मुनिं यामुनम् ।
> रामं पद्मविलोचनं मुनिवरं नाथं शठद्वेषिणं
> सेनेशं श्रियमिन्दिरासहचरं नारायणं संश्रये ॥

इत्यनुसन्धाय, स्वस्य मन्त्रोपदेष्टारं तद्गुरूंश्च तत्तच्छ्लोकेनानुसन्धाय,

> अष्टाक्षरं तस्य ऋषिं तच्छन्दस्तस्य दैवतम् ।
> तच्छक्तिबीजप्रणवान् तस्य शिरसा प्रणमाम्यहम् ॥

इति मन्त्रादीन् प्रणम्य,

> सव्यं पादं प्रसार्य श्रितदुरितहरं दक्षिणं कुञ्चयित्वा
> जानुन्याधाय सव्येतरमितरभुजं नागभोगे निधाय ।

> पश्चाद्बाहुद्वयेन प्रतिभटशमने धारयन् शङ्खचक्रे
> देवीभूपादिजुष्टो जनयतु जगतां (मम तत्) शर्म वैकुण्ठनाथः ॥

इति वैकुण्ठनाथं ध्यात्वा,

> ज्ञानानन्दस्वरूपोऽहं विष्णोश्शेषो न कस्यचित् ।
> प्रपत्तिः क्रियते नारायणकैङ्कर्यमस्तु मे ॥

इत्यष्टाक्षरार्थं चिन्तयन् यथाशक्ति जपेत् । जपमध्ये सम्भाषणे श्रीकृष्णं ध्यात्वा कीर्तयेत् । तत आचम्य,

> भगवानेव प्रातस्सन्ध्योपासनाख्यमष्टाक्षरजपाख्यञ्च कर्म कारितवान्

इत्यनुसन्दध्यात् ॥

०८ आधारशक्तितर्पणक्रमः①

अथ आधारशक्तितर्पणक्रमः ।

उत्तरीयं कटौ बद्ध्वा द्विराचम्य प्राणान् आयम्य, "श्रीभगवदाज्ञया भगवत्प्रीत्यर्थम् आधारशक्त्यादितर्पणं करिष्ये" इति सङ्कल्य,

> भगवानेवाऽऽधारशक्त्यादितर्पणं स्वस्मै स्वप्रीतये स्वयमेव कारयति

इत्यनुसन्धाय, गुर्वाह्निकोक्तप्रकारेणैव कुर्यात् । कदाचित् तथाकरणाशक्तौ तु -

> ओम् आधारशक्त्यै नमः, ओं प्रकृत्यै नमः, ओम् अखिलजगदाधाराय कूर्मरूपिणे नारायणाय नमः, ओम् अनन्ताय नागराजाय नमः, ओं भूं भूम्यै नमः, ओं श्रीवैकुण्ठेभ्यो दिव्यलोकजनपदनगरविमानेभ्यो नमः, ओम् आनन्दमयाय दिव्यमण्टपरत्नाय नमः, ओम् आस्तरणरूपाय अनन्ताय नागराजाय नमः, ओं धर्मादिभ्यः पीठपादेभ्यो नमः, ओम् अधर्मादिभ्यः पीठगात्रेभ्यो नमः, ओम् एभिः परिच्छिन्नतनवे पीठभृते नागराजाय नमः, ओम् अष्टदलपद्माय नमः, ओं विमलादिभ्यश्चामरहस्ताभ्यो नमः, ओं जगत्प्रकृतये दिव्ययोगपीठाय नमः, ओं दिव्ययोगपर्यङ्काय नमः, ओं सहस्रफणामणिमण्डिताय अनन्ताय नागराजाय नमः, ओं पादपीठात्मने अनन्ताय नागराजाय नमः, ओं सर्वपरिवाराणामनन्तगरुडविष्वक्सेनानाञ्च पद्मासनेभ्यो नमः, ओम् अस्मद्गुरुभ्यो नमः, ओं नमो नारायणाय, ओं लक्ष्म्यादिभगवद्दिव्यमहिषीभ्यो नमः, ओं किरीटादिभ्यो दिव्यभूषणेभ्यो नमः, ओं सुदर्शनादिभ्यो दिव्यायुधेभ्यो नमः, ओं सर्वाभ्यः पादारविन्दसंवाहिनीभ्यो नमः, ओम् अनन्ताय नागराजाय नमः, ओं भगवत्परिजनेभ्यो नमः, ओं भगवत्पादुकाभ्यां नमः, ओं भगवत्परिच्छदेभ्यो नमः,
>
> [[17]]
>
> ओं वैनतेयाय नमः, ओं भगवते विष्वक्सेनाय नमः, ओं गजाननादिभ्यो विष्वक्सेनपरिजनेभ्यो नमः, ओं चण्डादिभ्यो द्वारपालेभ्यो नमः, ओं कुमुदादिभ्यो गणाधिपतिभ्यः सवाहनपरिवारप्रहरणेभ्यो नमः, ओं सर्वेभ्यो भगवत्पारिषदेभ्यो नमः

इत्यञ्जलिना सन्तर्प्य आचम्य, "भगवानेवाऽऽधारशक्त्यादितर्पणाख्यं कर्म कारितवान् इत्यनुसन्दध्यात् ॥

०९ देवर्षिकाण्डर्षिपितृतर्पणक्रमः①

अथ देवर्षिकाण्डर्षिपितृतर्पणक्रमः ।

आचम्य प्राणानायम्य, "श्रीभगवदाज्ञया भगवत्प्रीत्यर्थे देवर्षिकाण्डर्षिपितृतर्पणं करिष्ये" इति सङ्कल्प्य,

> भगवानेव देवर्षिकाण्डर्षिपितृतर्पणाख्यं कर्म स्वस्मै स्वप्रीतये स्वयमेव कारयति

इत्यनुसन्धाय, पूर्ववत् देवर्षितर्पण(पु.8) कृत्वा,

> ओं प्रजापतिं काण्डऋषिं तर्पयामि, ओं सोमं काण्डऋषिं तर्पयामि, ओं अग्निं काण्डऋषिं तर्पयामि, औं विश्वान् देवान् काण्डऋषींँस्तर्पयामि, ओं सांहितीर्देवता उपनिषदस्तर्पयामि, ओं याज्ञिकीर्देवता उपनिषदस्तर्पयामि, ओं वारुणीर्देवता उपनिषदस्तर्पयामि, ओं ब्रह्माणँस्वयम्भुवं तर्पयामि, ओं सदसस्पतिं तर्पयामि ॥

इत्युदङ्मुख एव तर्पयित्वा, पूर्ववत् पितृतर्पणं कुर्यात् ॥ उपवीती आचम्य, भगवानेव देवर्षिकाण्डर्षिपितृतर्पणाख्यं कर्म कारितवान् इत्यनुसन्धाय, निवीती स्नानवस्त्रं चतुर्गुणीकृत्य शोधिते तीरे,

> ये के चास्मत्कुले जाता अपुत्रा गोत्रजा मृताः ।
> ते गृह्णन्तु मया दत्तं वस्त्रनिष्पीडनोदकम् ॥

इति मन्त्रेणापसव्यं निष्पीड्य वामप्रकोष्ठे विन्यस्य उपवीती आचम्य, 'हे गङ्गे ममात्मनि समागच्छ' इति गङ्गामुदकाञ्जलिना संहरेत् ॥

[[18]]

१० ब्रह्मयज्ञक्रमः①

अथ ब्रह्मयज्ञक्रमः ॥

ततो द्विराचम्य प्राणानायम्य, "श्रीभगवदाज्ञया भगवत्प्रीत्यर्थे ब्रह्मयज्ञेन यक्ष्ये" इति सङ्कल्प्य, "भगवानेव ब्रह्मयज्ञाख्यं कर्म स्वस्मै स्वप्रीतये स्वयमेव कारयति" इत्यनुसन्धाय “विद्युदसि विद्य मे पाप्मानमृतात् सत्यमुपैमि" इति दक्षिणहस्तेन तोयेन वामकरतलं संमृज्य तूष्णीं त्रिरपः प्राश्य द्विः परिमृज्य सकृदुपस्पृश्य शिरस्सर्वाभिरङ्गुलीभिः, चक्षुषी अनामिकया, नासिके तर्जन्या, श्रोत्रे कनिष्ठिकया, हृदयं तलेन वोपस्पृश्य परिशुद्धप्रदेशे आसीनः उत्तरीयमुपवीतसमानाकारं धृत्वा त्रिस्सकृद्वा प्राणान् आयम्य, वामगुल्फोपरि दक्षिणोरुं वामोरूपरि दक्षिणगुल्फञ्च कृत्वा दक्षिणजानुनि पाणी दक्षिणोत्तरौ कृत्वा,

> ओं भूः तत्सवितुर्वरेण्यं, औं भुवः भर्गो देवस्य धीमहि, ओं सुवः धियो यो नः प्रचोदयात्, ओं भूः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि, ओं भुवः धियो यो नः प्रचोदयात्, ओं सुवः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात्, ओं भूर्भुवस्सुवः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् ॥

इत्युक्त्वा, वेदानामादिभागान् उक्त्वा पुरुषसूक्तम्, तत्राशक्तौ दशकृत्वो गायत्रीं जपित्वा उत्थाय, 'ओं भूर्भुवस्सुवस्सत्यं तपश्श्रद्धायां जुहोमि' इत्युक्त्वा,

> ओं नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः ।
> नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि ॥

इति त्रिरुक्त्वा, 'वृष्टिरसि वृश्च मे पाप्मानमृतात् सत्यमुपागाम्' इति पूर्ववत् संमृज्याचम्य, "भगवानेव ब्रह्मयज्ञाख्यं कर्म कारितवान्" इति सात्विकत्यागं कुर्यात् ॥

[[19]]

११ अभिगमनम्①

अथ अभिगमनम् ॥

ततो गृहमागत्य पादौ हस्तौ च प्रक्षाल्याऽऽचम्य, यथासूत्रमौपासनं कृत्वा स्वार्चागृहं गत्वा गुरुपरम्परानुसन्धानपूर्वकं प्रणम्य, कूर्मादीन् दिव्यलोकमिति श्लोकमनुसन्धाय चण्डप्रचण्डद्वारपालकानुज्ञां लब्ध्वा,

> कौसल्या सुप्रजा राम पूर्वासन्ध्या प्रवर्तते ।
> उत्तिष्ठ नरशार्दूल कर्तव्यं देवमाह्निकम् ॥
> वीर सौम्य विबुध्यस्व कौसल्यानन्दवर्धन ।
> जगद्धि सर्वं स्वपिति त्वयि सुप्ते नराधिप ॥
> यामिन्यपैति यदुनाथ विमुञ्च निद्रा- मुन्मेषमृच्छति तवोन्मिषितेन विश्वम् ।
> जातस्स्वयं खलु जगद्धितमेव कर्तुं
> धर्मप्रवर्तनधिया धरणीतलेऽस्मिन् ॥
> सुखाय सुप्रातमिदं तवास्तु जगत्पते जागृहि नन्दसूनो ।
> अम्भोजमन्तश्शयमञ्जुतारलोलम्बमुन्मीलतु लोचनं ते ॥

इति भगवन्तं प्रबोध्य मनसा पुष्पादिभिरभ्यर्च्य प्रणम्य द्वयमुच्चार्य,

> सायन्तनाभियानान्तकैङ्कर्यस्य विरोधिनम् ।
> पापराशिं दयासिन्धो विनतस्यास्य नाशय ॥

इति प्रार्थ्य पुनः प्रणम्य, “भगवानेवाभिगमनाख्यं कर्म कारितवान्" इति सात्त्विकत्यागं कृत्वा, 'अभिगमनेनानेन भगवान् प्रीयतां वासुदेवः' इत्यनुसन्दधीत ॥

१२ उपादानम्①

अथोपादानम् ॥ (२) अथ "कृतञ्च करिष्यामि, उपादानेन भगवन्तं वासुदेवमर्चयिष्यामि" इति सङ्कल्प्य, 'भगवानेव उपादानाख्यं कर्म स्वस्मै स्वप्रीतये स्वयमेव कारयति' इत्यनुसन्धाय,

[[20]]

> तुलस्यमृतजन्मासि सदा त्वं केशवप्रिये ।
> केशवार्थं लुनामि त्वां वरदा भव शोभने ॥
> मोक्षैकहेतो धरणिप्रसूते विष्णोस्समस्तस्य गुरोः प्रिये ते ।
> आराधनार्थं पुरुषोत्तमस्य लुनामि पत्रं तुलसि क्षमस्व ॥
> प्रसीद मम देवेशि प्रसीद हरिवल्लभे ।
> क्षीरोदमथनोद्भूते तुलसि त्वं प्रसीद मे ॥

इति मन्त्रैः तुलसीं गृह्णीयात् । भानुभौमशुक्रवासरेषु, द्वादश्यमावास्या पौर्णमासीषु, सर्वविधश्राद्धदिनेषु च तुलसीं न गृह्णीयात् । तद्भिन्नदिनेषूपादानकाल एव गृह्णीयात् । अस्त्रमन्त्रेण समित्पुष्पादिकं गृह्णीयात् । प्रथमं 'हुँ' इति स्पृष्ट्वा,

> विरिञ्चन सहोत्पन्न परमेष्ठिनिसर्गज ।
> नुद सर्वाणि पापानि दर्भ स्वस्तिकरो मम ॥

इति मन्त्रेण दर्भान् गृह्णीयात् । अवकाशे सति मन्त्रजपादिकं कुर्यात् । ततः, 'भगवानेव उपादानाख्यं कर्म कारितवान्' इत्यनुसन्धाय, 'उपादानेन भगवान् प्रीयतां वासुदेवः' इत्युपादानं समर्पयेत् ॥

१३ इज्या①

अथेज्या ॥ (३)

> कृतञ्च करिष्यामि इज्यया भगवत्कर्मणा भगवन्तं वासुदेवमर्चयिष्यामि

इति इज्यां संकल्प्य, "भगवानेव इज्याख्यं कर्म स्वस्मै स्वप्रीतये खयमेव कारयति" इति सात्त्विकत्यागं कृत्वा, मूलमन्त्रप्राणायामजपरूपं मान्त्रस्नानं भगवद्विग्रहचिन्तनसहिततत्पादाङ्गुष्ठजदिव्योदकसिक्तस्वाङ्गकत्वचिन्तनरूपं मानसस्नानञ्च कृत्वा,

[[21]]

सुप्रक्षाळितपाणिपादो द्विराचम्य, "श्रीभगवदाज्ञया भगवत्प्रीत्यर्थे माध्याह्निकसन्ध्यामुपासिष्ये" इति सङ्कल्प्य, सात्त्विकत्यागं कृत्वा न्यासपूर्वकमापो हिष्ठेत्यादिभिः पूर्ववत् प्रोक्ष्य, 'आपः पुनन्तु इत्यनुवाकस्य - आप ऋषिः, अनुष्टुप्छन्दः, ब्रह्मणस्पतिर्देवता' इति न्यस्य, 'अपां प्राशने विनियोगः' इत्युक्त्वा,

> ओम् आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथिवी पूता पुनातु माम् ।
> पुनन्तु ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्म पूता पुनातु माम् ।
> यदुच्छिष्टमभोज्यं यद्वा दुश्चरितं मम । सर्वे पुनन्तु मामापोऽसताञ्च प्रतिग्रहँ स्वाहा ॥

इत्यनुवाकेन चुळकेन अपः प्राश्याचम्य, न्यासपूर्वकं 'दधिक्राव्ण्ण'[[??]] इत्यादिभिः पूर्ववत् प्रोक्ष्य, प्राणान् आयम्य 'माध्याह्निकसन्ध्यायामर्घ्यप्रदानं करिष्ये' इति संकल्प्य न्यासपूर्वकम् एकमर्घ्यं दत्त्वा अष्टममुहूर्तातिक्रमे प्राणान् आयम्य, "माध्याह्निकसन्ध्याकालातिक्रमप्रायश्चित्तं द्वितीयायर्घ्यप्रदानं करिष्ये" इति सङ्कल्प्य, प्रायश्चित्तार्घ्यमन्त्रेण दत्त्वा शेषं पूर्ववत् कुर्यात् । सङ्कल्पावसरेषु माध्याह्निकसन्ध्येति वदेत् । प्रातर्ध्यायामीत्यस्य स्थाने,

> मध्यन्दिने तु सावित्रीं रविमण्डलमध्यगाम् ।
> यजुर्वेदं व्याहरन्तीं श्वेतां शूलकरां शिवाम् ॥ युवतीं रुद्रदेवत्यां ध्यायामि वृषवाहनाम् ।

इति ध्यायेत् । जपानन्तरं गायत्रीमुद्वास्य उपस्थानावसरे

> आसत्येनेति ऋक्षट्कस्य-हिरण्यस्तूप ऋषिः, आद्ययोः त्रिष्टुप्चतसृणां गायत्रीजगत्युष्णिक्त्रिष्टुभश्छन्दांसि, सविता देवता

इति न्यस्य, "माध्याह्निकसन्ध्योपस्थाने विनियोगः" इत्युक्त्वा अञ्जलिं बद्ध्वा,

[[22]]

> आसत्येन रजसा वर्तमानो निवेशयन्नमृतं मर्त्यञ्च ।
> हिरण्ययेन सविता रथेनादेवो याति भुवना विपश्यन् ।
> उद्वयं तमसस्परि पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम् ।
> देवं देवता सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम् ।
> उदुत्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः ।
> दृशे विश्वाय सूर्यम् ।
> चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः आप्राद्यावापृथिवी अन्तरिक्षँसूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च ।
> तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत् ॥

इत्युक्त्वा, व्योममुद्राद्वारा दक्षिणेन नेत्रेण सूर्यमवलोकयन्,

> पश्येम शरदश्शतम्, जीवेम शरदश्शतम्, नन्दाम शरदश्शतम्, मोदाम शरदश्शतम्, भवाम शरदश्शतँश्रृणवाम शरदश्शतम्, प्रब्रवाम शरदश्शतम्, अजीतास्स्याम शरदश्शतम्, ज्योक्च सूर्यं दृशे

इत्युक्त्वा अञ्जलिं बद्ध्वा,

> य उदगान्महतोऽर्णवाद्विभ्राजमानस्सरिरस्य मध्यात्समा वृषभो लोहिताक्षस्सूर्यो विपश्चिन्मनसा पुनातु ॥

इत्युच्चार्य शेषं पूर्ववत् कृत्वा यथाशक्त्यष्टाक्षरं जपित्वा, "भगवानेव माध्याह्निकसन्ध्योपासनमष्टाक्षरजपञ्च कारितवान्" इति सात्त्विकत्यागं कुर्यात् ॥

१४ इज्याराधनम्①

अथ इज्याराधनम् ॥

अथ सुप्रक्षालितपाणिपादो द्विराचम्य, यागगृहसमीपं गत्वा चण्डादीन् ध्यात्वा प्रणम्य स्वप्रवेशानुज्ञां भावयित्वा दक्षिणपादविन्यासपूर्वकं यागगृहं प्रविश्य अष्टाङ्गप्रणामान् कृत्वा, उत्तरीयं ब्रह्मसूत्रसमानाकारं धृत्वा, दक्षिणहस्तेन मूलमन्त्रेण घण्टानादं कृत्वा त्रिः करध्वनिं कृत्वा सालग्रामशिलापेटिकामुद्घाट्य अञ्जलिं कृत्वा भगवतः पुरस्तात् दक्षिणतो दर्भखण्डौ निक्षिप्य "आसनमन्त्रस्य...देवता" इति न्यस्य

[[23]]

'आसने विनियोगः' इत्युक्त्वा, 'पृथ्वि...आसनम्' इति भूमिं प्रार्थ्य तत्रासीनः,

> अस्मद्देशिकमस्मदीयपरमाचार्यान् अशेषान् त्रयी-
> चूडादेशिकतद्गुरुन् यतिवरं पूर्णं मुनिं यामुनम् ।
> रामं पद्मविलोचनं मुनिवरं नाथं शठद्वेषिणं
> सेनेशं श्रियमिन्दिरासहचरं नारायणं संश्रये ॥

इत्यनुसन्धाय द्वयमुच्चार्य,

> अखिलहेयप्रत्यनीककल्याणैकतान !
> स्वेतरसमस्तवस्तुविलक्षणानन्तज्ञानानन्दैकस्वरूप !
> लावण्ययौवनाद्यनन्तगुणगणनिधिदिव्यरूप ! अनन्तकल्याणगुणगणोपेत !
> अनन्तदिव्यभूषणभूषित ! अनन्तदिव्यायुधोपेत ! उभयविभूतिनाथ ! श्रीमन्नारायण
> ! अनन्यशरणः त्वत्पादारविन्दयुगलं शरणमहं प्रपद्ये

इत्यनुसन्धाय सर्वदिव्यभूषणायुधपरिमण्डितं कमलालंकृतवक्षस्थलं भगवद्विग्रहमापादचूडं यथाशक्ति ध्यायेत् । ततस्तज्जनितातिमानप्रीतिप्रेरितः अष्टाविंशतिकृत्वो मनसा आवर्तिनेन मूलमन्त्रेण प्राणानायम्याञ्जलिं बद्ध्वा,

> ओं कृतञ्च करिष्यामि भगवन् नित्येन भगवत्प्रीत्यर्थेन
> महाविभूतिचातुरात्म्यभगवद्वासुदेवपादारविन्दार्चनेन इज्याराधनेन भगवत्कर्मणा
> भगवन्तं वासुदेवमर्चयिष्यामि

इति सङ्कल्प्य,

> ओं भगवतो बलेन भगवतो वीर्येण भगवतस्तेजसा भगवतः कर्मणा भगवतः कर्म
> करिष्यामि भगवतो वासुदेवस्य

इति बलमन्त्रमनुसन्धाय,

> भगवानेव स्वकीयेन मया स्वकीयैरुपकरणैरौपचारिकादिकान् भोगान् स्वप्रीतये प्रतिपादयति

इत्यनुसन्दधीत ॥

"ओं लां नमः पराय सर्वात्मने नमः" इति पादयोः, “ओं वां नमः पराय निवृत्त्यात्मने नमः” इति गुह्ये, "ओं रां नमः पराय विश्वात्मने नमः” इति हृदये, “ओं यां नमः पराय पुरुषात्मने नमः" इति नासाग्रे,

[[24]]

"ओं षौम् नमः पराय परमेष्ठ्यात्मने नमः" इति मूर्ध्नि च न्यस्य, द्वादशकृत्वष्षड्वारं वाऽभ्यस्तेन मूलमन्त्रेण सकृत्प्राणानायम्य मूलमन्त्रमुच्चरन् नाभिं स्पृष्ट्वा, मन्त्रोद्भूतवायुना तत्त्वक्रमेण शरीरं शोषितं ध्यात्वा, पुनरपि तथैव प्राणानायम्य मन्त्रमुच्चरन् हृदयं स्पृष्ट्वा मन्त्रोद्भृतचक्राग्निज्वालया शरीरं दग्धं ध्यात्वा स्वात्मानं भगवद्दक्षिणपादाङ्गुष्ठे प्रविष्टं मूलेन ध्यात्वा, पूर्ववत् प्राणानायम्य भगवत्कैङ्कर्ययोग्यं ध्यात्वा, तस्माद्विनिर्गत्य तद्वामपादाङ्गुष्ठस्याधस्तात् स्थितं मूलेन ध्यात्वा तन्निस्सृतामृतरसेनाभिषिक्तं ध्यात्वा, भगवत्प्रसादेन दिव्यशरीरलाभमनुसन्धाय, तस्मिन् शरीरे 'ओं षौं नमः पराय परमेष्ठ्यात्मने नमः' इति मूर्ध्नि, 'ओं यां नमः पराय पुरुषात्मने नमः' इति नासाग्रे, ‘ओं रां नमः पराय विश्वात्मने नमः' इलि हृदये, 'औं वां नमः पराय निवृत्त्यात्मने नमः' इति गुह्ये, “ओं लां नमः पराय सर्वात्मने नमः' इति पादयोश्च न्यस्य, पूर्ववत् प्राणानायम्य भगवद्वामपादाङ्गुष्ठविनिस्सृतामृतधारया शरीरमभिषिक्तं कृतलाञ्छनं धृतोर्ध्वपुण्ड्रञ्च ध्यायेत् ॥ अथ 'अष्टाक्षरमन्त्रस्य नारायण ऋषिः' इत्यादिपूर्वोक्तरीत्या ऋष्यादिन्यासं कृत्वा ‘आराधने विनियोगः' इत्युक्त्वा पूर्ववत् पदन्यासं कृत्वा, हृदयकमले अत्यद्भुतदिव्यमङ्गलविग्रहविशिष्टं भगवन्तं ध्यात्वा, अर्घ्य-पाद्य-आचमनीय-गन्ध-पुष्प-धूप-दीप-नैवेद्यादिभिर्मानसैर्भोगैः यथाशक्त्यभ्यर्च्य, उत्थायाञ्जलिं बद्ध्वा,

> भगवन् पुण्डरीकाक्ष हृद्यागं तु मया कृतम् ।
> आत्मसात्कुरु देवेश बाह्यैस्त्वां सम्यगर्चये ॥
>
> [[25]]
>
> विभो सकललोकेश प्रणतार्तिहराच्युत । त्वां भक्त्या पूजयाम्यद्य भोगैरर्घ्यादिभिः क्रमात् ॥

इति विज्ञाप्य यागवेदिकायां स्वस्य वामभागे तोयपूर्णं पात्रं निधाय तस्मिन् एलाचूर्ण-कुङ्कुमकुसुम-कर्पूरादिपरिमलद्रव्यं तुलसीदलं पुष्पञ्च निक्षिप्य, मूलमन्त्रेण वामकरानुसृतेन दक्षिणकरेण सप्तकृत्वोऽभिमन्त्र्य, मूलमन्त्रेण तथैव 'शोषयामि दाहयामि प्लावयामि' इति शोषणादिकं कृत्वा 'दिव्यामृतमयं तोयमुत्पादयामि' इति मूलमन्त्रेणोत्पाद्यास्त्रमन्त्रेण संरक्ष्य

सुरभिमुद्रां प्रदर्श्य, पात्रं तत्रैव स्थापयेत् । अन्यानि भगवदाराधनार्थानि गन्धपुष्पादिद्रव्याणि तत्रैव स्ववामभागे निधाय, मूलमन्त्रेण पूर्ववत् शोषणादिकं कृत्वा, अस्त्रमन्त्रेण संरक्ष्य सुरभिमुद्रां प्रदर्य तत्रैव स्थापयेत् ॥ ततः पुरतो निहिते पानपीठे आग्नेयादिषु विदिक्षु क्रमेणार्घ्य-पाद्य-आचमनीय-स्नानीयपात्राणि मध्ये सर्वार्थतोयपात्रञ्च निधाय, मूलमन्त्रेण तोयान्तरेण तानि प्रक्षाल्य शोषणादिकं कृत्वा वामभागस्थापितेन अभिमन्त्रितेन तोयेन तानि मूलमन्त्रेण पूरयित्वा, तेषु तुलसीदलानि निक्षिप्य, वामपाण्यनुसृतेन दक्षिणपाणिना अर्घ्यादिपात्राणि स्पृशन् मूलमन्त्रोच्चारणपूर्वकं

> ओं नमो भगवते अर्घ्यं परिकल्पयामि, ओं नमो भगवते पाद्यं परिकल्पयामि

इत्यादिरीत्या अर्घ्यादीनि परिकल्पयेत् ।

[[26]]

ततः अर्घ्यपात्रात् तोयमुद्धरिण्या आदाय, यागवेदिकां सर्वाणि यागद्रव्याणि आत्मानञ्च पृथक्पृथक्सम्प्रोक्ष्य, सालग्रामशिलायाम् अनन्तदिव्यभूषणायुधोपेतां दिव्यरत्नमयासनगताम् इन्दिरालङ्कृतवक्षस्थलां स्वाभिमतां काञ्चित् भगवन्मूर्तिं पञ्चोपनिषन्मन्त्रैः ध्यात्वा 'भगवन्! समाराधनाभिमुखो भव' इति प्रार्थ्य मूलमन्त्रेण दण्डाङ्गप्रणामान् कृत्वा,

> ब्रह्माद्याः सकला देवा यं न स्मर्तुमपीश्वराः ।
> स एष भगवानद्य मम प्रत्यक्षताङ्गतः॥

इति हृष्टो भूत्वा,

> स्वागतं भगवन्नद्य मां तारयितुमागतः ।
> धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि कृतार्थोऽस्मि कृपानिधे ॥

इति स्वागतं निवेद्य,

> सान्निध्यं कुरु देवेश सर्वदा सर्वकामद ।
> द्रव्यमन्त्रक्रियाभक्तिश्रद्धाहानिं सह प्रभो ॥

इति सान्निध्यम् अपराधसहनञ्च प्रार्थ्य, पूर्वोक्तरूपं शुभाश्रयं पुनरपि ध्यात्वा प्रणम्य मूलमन्त्रमुच्चरन्, 'भगवन् अयमात्मा तवैव' इत्यनुसन्दधीत । ततः,

> इज्याकालस्तृतीयोऽयमह्नोंशस्समुपागतः ।
> सम्भृताश्चैव सम्भाराः कल्पितान्यासनानि च ॥
> अवलोकनदानेन तत्सर्वं सफलं कुरु ।
> मदनुग्रहाय कृपया त्वमत्रागन्तुमर्हसि ॥

१५ मन्त्रासनम्①

(मन्त्रासनम्) इति विज्ञाप्य मनसा मूलमन्त्रेण मन्त्रासनं समर्प्य तत्रोपविष्टं भगवन्तं ध्यात्वा उद्धरिण्या अर्घ्यमादाय 'भगवन् अर्घ्यमवलोकय प्रतिगृह्णीष्व' इति प्रार्थ्य, घण्टां वामेन नादयन् मूलमन्त्रेण भगवद्दक्षिणहस्ते मनसा किञ्चित् समर्प्य, शेषं पीठस्य प्राग्भागस्थापिते प्रतिग्रहपात्रे प्रक्षिपेत् ॥

१६ स्नानासनम्①

(स्नानासनम्)

> सदा संवाह्यमानं ते नित्याद्यैश्चरणद्वयम् ।
> ममापि करयोरद्य निधेहि करुणानिधे ॥

इति प्रार्थ्य, पाद्यमादाय, 'भगवन् पाद्यमवलोकय प्रतिगृह्णीष्व' इति प्रार्थ्य

[[27]]

प्रार्थ्य मूलमन्त्रेण मनसा पादयोः किञ्चित् समर्म्य शेषं तस्मिन्नेव पात्रे प्रक्षिपेत् । पाद्यं द्विर्दद्यात् । ततः आचमनीयमादाय 'भगवन् आचमनीयमवलोकय प्रतिगृह्णीष्व' इति प्रार्थ्य दक्षिणहस्ते मनसा मूर्प्लेन किञ्चित् समर्प्य शेषं तस्मिन्नेव पात्रे प्रक्षिपेत् । आचमनीयं त्रिर्दद्यात् । ततः 'गन्धपुष्पधूपदीपादीन् अवलोकय प्रतिगृह्णीष्व' इति प्रार्थ्य सर्वार्थतोयेन तान् मूलेन समर्प्य,

> भगवन् एतदासनानुबन्धिनस्सर्वान् अपराधान् क्षमस्व, प्रीयतामनेन वासुदेवः

इत्यनुसन्दधीत । ततः 'आत्मात्मीयं सर्वं नित्यकिङ्करत्वाय स्वीकुरु' इति प्रार्थ्य, बाह्यमेव स्नानासनं 'भगवन् स्नानासनमवलोकय पतिगृह्णीष्व' इति प्रार्थ्य मूलेन समर्प्य, सालग्रामशिलां तत्र स्थापयित्वा पूर्ववत् पाद्यमाचमनीयञ्च दत्त्वा 'दन्तकाष्ठगण्डूषाद्युपचारान् प्रतिगृह्णीष्व' इति प्रार्थ्य, सर्वार्थतोयेन मूलेन समर्प्य, पूर्वधृतं वस्त्रभूषणादिकं मनसा शेषाशनाय दत्त्वा, तेनैव स्नानार्हवस्त्रादिकं समर्प्य स्नानीयपात्रात् तोयमादाय वामहस्तेन घण्टां नादयन् पुरुषसूक्तेन मूलमन्त्रेण च तामभिषिञ्चेत् ॥ ततः शुष्कवस्त्रेण तां परिमृज्य पेटिकां प्रापयेत् । ततस्सर्वार्थतोयेन नीराजनं दत्त्वा पाद्यमाचमनीयञ्च समर्प्य 'भगवन् एतदासनानुबन्धिनस्सर्वान् अपराधान् क्षमस्व' इति प्रार्थ्य, 'अनेन प्रीयतां वासुदेवः' इत्यनुसन्दधीत ।

१७ अलङ्कारासनम्①

(अलंकारासनम्) अथ 'भगवन् अलङ्कारासनमवलोकय प्रतिगृह्णीष्व' इति प्रार्थ्य मनसा मूलमन्त्रेण समर्प्य, तत्रोपविष्टं भगवन्तं ध्यात्वा, अर्घ्यादिपात्रस्थं तोयमन्यत्र निस्स्राव्य वामभागस्थपात्रगततोयावशेषेण पात्राणि पूरयित्वा,

[[28]]

स्नानीयस्थाने पानीयसहितमर्घ्यादिकं पूर्ववत् परिकल्प्य, सघण्टानादं पूर्ववदर्घ्यं दत्वा, द्विः पाद्यं त्रिराचमनीयञ्च प्रदाय, ि

> भगवन् पीताम्बरमवलोकय प्रतिगृह्णीष्व, किरीटमकुटादीनि दिव्यभूषणान्यवलोकय, दिव्ययज्ञोपवीतमवलोकय, ऊर्ध्वपुण्ड्रतिलकं प्रतिगृह्णीष्व

इति प्रार्थयमानः प्रत्येकं पीताम्बरादीनि सर्वार्थतोयेन समर्प्य, पूर्वसंस्कृतान् गन्धान् पुष्पाणि च 'भगवन् इमान् गन्धान् अवलोकय प्रतिगृह्णीष्व' इत्यादिप्रार्थनापूर्वकं मूलमन्त्रेण समर्प्य, धूपमुत्पाद्य शोषणादिभिर्विशोध्यार्घ्यजलेन प्रोक्ष्य, अस्त्रमन्त्रेण संरक्ष्य सुरभिमुद्रां प्रदर्श्य, 'भगवन् धूपमवलोकय प्रतीगृह्णीष्व' इति प्रार्थ्य सघण्टानादं समर्प्य, दीपमारोप्य एवमेव संस्कृत्य सघण्टानादं समर्प्य आचमनीयं दत्त्वा मूलमन्त्रेण प्रत्यक्षरं 'ओं ओं, ओं नम्' इत्येवं रीत्या पुष्पाणि तुलसीदलानि वा प्रदाय, शक्तौ सत्यामन्यैश्च भगवन्मन्त्रैः पुष्पाणि प्रदाय प्रणम्य यथाशक्ति स्तोत्राणि पठित्वा 'भगवन् अयमात्मा तवैव नित्यकिङ्करः' इति स्वात्मानं नित्यकिङ्करत्वेन निवेद्य यथाशक्ति मूलमन्त्रं जपित्वा 'भगवान् मात्रां प्रतिगृह्णीष्व' इति सर्वार्थतोयेन तां मूलेन समर्प्य

> भोगापवर्गफलदान् भुङ्क्ष्व भोगान् जगद्गुरो ।
> सतामप्यसतामेषामस्तु ते परिपूर्णता ॥

इति प्रार्थ्य, वामेन घण्टां नादयन् अर्घ्यं दत्त्वा 'भगवन् एतदासनानुबन्धिनोऽपराधान् क्षमस्व' इति प्रार्थ्य, 'अनेन प्रीयतां वासुदेवः' इत्यनुसन्दधीत ॥

१८ भोज्यासनम्①

(भोज्यासनम्) ततः, 'भोज्यासनमवलोकय प्रतिगृह्णीष्व' इति प्रार्थ्य मनसा समर्प्य तत्रोपविष्टं भगवन्तं ध्यात्वा, पाद्यमाचमनीयञ्च दत्त्वा सर्वार्थतोयेन मधुपर्कं प्रदायाचमनं दत्त्वा तेनैव गां सुवर्णं रत्नानि च प्रदाय सर्वानपि पक्वान् पदार्थान् भगवतः पुरतो निधाय शोषणादिभिर्विशोध्य अर्घ्यजलेन प्रोक्ष्य, अस्त्रमन्त्रेण रक्षां कृत्वा सुरभिमुद्रां प्रदर्श्य कृताञ्जलिस्तिष्ठन्,

> मामनादृत्य दोषाणां निधिं भक्तिविवर्जितम् ।
> कृत्वेदं कृपया सर्वे त्वदर्हे स्वीकुरु प्रभो ॥

इति प्रार्थ्य, सर्वार्थतोयेनार्हणाम्बु दक्षिणहस्ते दत्त्वा, 'भगवन् सूपान्नमवलोकय प्रतिगृह्णीष्व' इत्यादिरीत्या पदार्थजातमखिलं वामेन घण्टां नादयन् मूलमन्त्रेण ग्रासमुद्रया निवेदयेत् । तदातदा पानीयपात्रात् पानीयमादाय पूर्वोक्तरीत्या दद्यात् । ततस्सर्वार्थतोयेन हस्तप्रक्षालनं ध्यात्वा पाद्यमाचमनीयञ्च दत्त्वा ताम्बूलं प्रदाय प्रणम्य, 'भगवन् एतदासनानुबन्धिनोऽपराधान् क्षमस्व' इति प्रार्थ्य 'अनेन प्रीयतां वासुदेवः' इत्यनुसन्दधीत ।

१९ पुनर्मन्त्रासनम्①

(पुनर्मन्त्रासनम्) ततः पूर्वसमर्पितं मन्त्रासनं कूर्चेन शोधितं ध्यात्वा 'भगवन् पुनमन्त्रासनम् अवलोकय प्रतिगृह्णीष्व' इति प्रार्थ्य मनसा समर्प्य तत्रोपविष्टं भगवन्तं ध्यात्वा पाद्यमाचमनीयञ्च दत्त्वा 'भगवन् गन्धपुष्पधूपदीपादिकमवलोकय प्रतिगृह्णीष्व' इति प्रार्थ्य सर्वार्थतोयेन समर्प्य प्रणम्य 'भगवन् एतदासनानुबन्धिनस्सर्वान् अपराधान् क्षमस्व' इति प्रार्थ्य 'अनेन प्रीयतां वासुदेवः' इत्यनुसन्दधीत ।

[[30]]

२० पर्यङ्कासनम्①

(पर्यङ्कासन) ततः 'भगवन् पर्यङ्कासनमवलोकय प्रतिगृह्णीष्व' इति प्रार्थ्य मनसा समर्प्य तत्रोपविष्टं भगवन्तं ध्यात्वा पाचमाचमनीयञ्च दत्त्वा, पूर्वसमर्पितानि वस्त्रभूषणादीनि भगवद्विग्रहान्मनसाऽवमुच्य शेषाशनाय दत्त्वा, शयनोचितानि मृदूनि वस्त्रभूषणादीनि मनसा सर्वार्थतोयेन समर्प्याचमनीयं प्रदाय, गन्धपुष्पधूपदीपादिकं तोयेन समर्प्य बाह्यमेव कर्पूरनीराजनं समर्प्य यथाशक्ति भगवन्तं स्तुत्वा,

> भगवानेव स्वकीयेन मया स्वकीयैरुपकरणैरौपचारिकादीन् भोगान् स्वप्रीतये प्रतिपादितवान्

इत्यनुसन्धाय, 'भगवन् विष्वक्सेनाराधनाय मामनुजानीहि' इति भगवन्तमनुज्ञाप्य यागावशिष्टेन वामभागस्थतोयेन विष्वक्सेनायार्घ्यादिकं तन्मन्त्रेण समर्प्य तोयं वा अन्यद्वा किञ्चिन्निवेद्य "भगवन् आचार्याराधनाय मामनुजानीहि" इत्यनुज्ञाप्य स्वाचार्यं नाममन्त्रेण तेनैव तोयेनाभ्यर्च्य, भगवते सघण्टनादं अर्घ्यं दत्त्वा कटिबद्धोत्तरीयः अष्टाङ्गप्रणामान् कृत्वा साञ्जलिस्तिष्ठन्,

> श्रीश त्वदर्चनामध्ये यज्जातं बुद्धिपूर्वकम् ।
> अपराधशतं चाङ्गजातवैकल्यमच्युत ॥
> तत्सर्वं देवदेवेश क्षमस्व करुणाकर ।
> अनन्यगतिना भीतभीतेनाद्य मयार्थितः ॥

इति प्रार्थयेत । तत आचामेत् । ततस्तर्पणरूपं वा वैश्वदेवं कुर्यात् । भगवदभिषेकतोयं स्वयं पीत्वा परिजनांश्च पाययेत् ॥

[[31]]

ततः सुप्रक्षालितपाणिपादो द्विराचम्य वस्त्रयज्ञोपवीती प्राङ्मुखादिनियमयुक्तश्शास्त्रोक्ते पात्रे परिविष्टमन्नं दृष्ट्वा प्राञ्जलिः 'अस्माकं नित्यमस्त्वेतत्' इत्युक्त्वा व्याहृतिभिः प्रोक्ष्य, शोषणादिकं कृत्वा भगवन्मन्त्रैरभिमन्त्र्य अन्तर्यामिणे निवेद्य, परगृहे भुक्तिश्चेत् मनसा स्वार्चायै निवेद्यानन्तरमन्तर्यामिणे निवेद्य व्याहृतिभिः, 'सत्यं त्वर्तेन परिषिञ्चामि' इति च परिषिच्य पादेन भूमिं वामहस्ताङ्गुष्ठतर्जनीमध्यमाभिः वामभागं भुक्तिपात्रञ्च स्पृशन्, परदत्तेन पाद्यतोयेन 'ओम् अमृतोपस्तरणमसि' इत्यापोशनं कृत्वा साङ्गुष्ठमध्यमानामिकाभ्यां 'प्राणाय स्वाहा' इत्यादिभिः पञ्चभिस्सप्रणवैः पञ्चप्राणाहुतीः कृत्वा, मनसा प्राणायेदं न मम इत्याद्युद्देशत्यागमपि तदा तदा कृत्वा, वामहस्तं प्रक्षाल्य प्रतिकवलं गोविन्दं स्मरन् शास्त्रोक्तनियमव्यञ्जनसहितं भुक्त्वा परद[[??]]द्यतोयम् 'ओम् अमृतापिधानमसि' इति मन्त्रेण पीत्वा शेषम्,

> रौरवेऽपुण्यनिलये पद्माम्बुदनिवासिनाम् ।
> अर्थिदामुदकं दत्तमक्षय्यमुपतिष्ठतु ॥

इति मन्त्रेण भुक्तिपात्रस्य वामभागे देवतीर्थन भूमौ निस्स्राव्य, उत्थाय षोडशगण्डूषान् कृत्वा नखशोधनपूर्वकं सम्यक्दक्षिणहस्तं प्रक्षाल्य, मुखं संशोध्य पादौ भिन्नभिन्नस्थलेषु त्रिः प्रक्षाल्य, द्विराचम्य,

> प्राणानाङ्ग्रन्थिरसि रुद्रो मा विशान्तकस्तेनान्नेनाप्यायस्व

इति हृदयं स्पृष्ट्वा,

> अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठञ्च समाश्रितः ।
> ईशस्सर्वस्य जगतः प्रभुः प्रीणाति विश्वभुक्॥

इति दक्षिणपादाङ्गुष्ठे ऊर्ध्वदक्षिणहस्तेन जलं निस्स्राव्य दिवा सूर्यं रात्रौ दीपं दृष्ट्वा,

> उदुत्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः शे विश्वाय सूर्यम्

इत्यादित्यमुपस्थाय,

[32]

> विष्णुरत्ता तथैवान्नं परिणामश्च वै सदा । सत्येन तेन मे भुक्तं जीर्यत्वन्नमिदं ततः ॥

इत्युच्चार्य उदरं परिमृज्य “ओं" इति ब्रह्मणि स्वात्मानं योजितं ध्यात्वा भगवदुपभुक्तताम्बूलशोधितास्यः

> भगवानेव स्वशेषभूनेन मया इज्याख्यं कर्म स्वप्रीतये कारितवान्इ

इत्यनुसन्धाय, "इज्यया भगवत्कर्मणा भगवान् प्रीयतां वासुदेवः" इतीज्यां समर्पयेत् ॥

२१ स्वाध्यायः①

अथ स्वाध्यायः ॥ (४)

> कृतञ्च करिष्यामि...स्वाध्यायाख्येन भगवत्कर्मणा भगवन्तं वासुदेवमर्चयिष्यामि

इति सङ्कल्प्य, "भगवानेव स्वाध्यायाख्यं कर्म स्वस्मै स्व प्रीरीतये स्वयमेव कारयति" इत्यनुसन्धाय, इतिहासपुराणाद्य वलोकनं मन्त्रजपादिकं वा यथाशक्ति यथारुचि कुर्यात् ॥ लोहितवर्णे भास्करे मध्याह्नवत् मान्त्रमानसे स्नाने कृत्वा, सायंसन्ध्यामुपासीत । तत्र सूर्यस्य इत्यादिस्थाने,

> अग्निश्चेत्यनुवाकस्य - सूर्य ऋषिः, देवी गायत्री छन्दः, अग्निर्देवता, अपां प्राशने विनियोगः ॥

> ओं अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः । पापेभ्यो रक्षन्ताम् । यदह्ना पापमकार्षम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम् । पद्भ्यामुदरेण शिश्ना । अहस्तदवलुम्पतु । यत्किञ्च दुरितं मयि । इदमहं माममृतयोनौ । सत्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा ॥

इति पठनीयम् । अर्घ्यदानात् पूर्वमस्तङ्गते सूर्ये प्रातरिव तुरीयार्घ्यं देयम् । प्रातर्ध्यायामि इति स्थाने,

> सायं सरस्वतीं श्यामां रविमण्डलमध्यगाम् ।
> सामवेदं व्याहरन्तीं चक्रायुधधरां शुभाम् ।
> ध्यायामि विष्णुदेवत्यां वृद्धां गरुडवाहनाम् ॥

इति पठनीयम् ।

[[33]]

तथा मित्रस्य इत्यादिस्थाने

> इमं मे इति ऋक्पञ्चकस्य देवरात ऋषिः, गायत्रीजगतीत्रिष्टुभश्छन्दाँसि, सविता देवता । इमं मे वरुण[[??]] श्रुधी हवमद्या च मृडय । त्वामवस्युराचके। तत्त्वायामि ब्रह्मणा वन्दमानस्तदाशास्ते यजमानो हविर्भिः । अहेडमानो वरुणेह बोध्युरुशँसमान आयुः प्रमोषीः । यच्चिद्धिते विशो यथा प्रदेव वरुण व्रतम् । मिनीमसि द्यवि द्यवि । यत्किञ्चेदं वरुणदैव्ये जनेभिद्रोहं मनुष्याश्चरामसि । अचित्ती यत्तव धर्मा युयोषिम मानस्तस्मादेनसो देव रीरिषः । कितवासो यद्रिरिपुर्नदीवि यद्वाघा सत्यमुत यन्न विद्म । सर्वा ता विष्य शिथिरेव देवाथाते स्याम वरुण प्रियासः

इति पठनीयम् । अन्यत् सर्वं पूर्ववत् । प्रदोषरहितायां रात्रौ आशौचादिरहितो यथाशक्त्यष्टाक्षरमपि जपेत् । तत आचम्य,

> भगवानेव सायंसन्ध्योपासनाख्यमष्टाक्षरजपाख्यञ्च कर्म स्वप्रीतये कारितवान्

इति सात्त्विकत्यागं कृत्वा सायमौपासनं विधाय स्वार्चागृहं गत्वा,

> अस्मद्देशिकमस्मदीयपरमाचार्यानशेषान् त्रयी-
> चूडादेशिकतद्गुरून् यतिवरं.....नारायणं संश्रये ॥

इत्यनुसन्दधानः प्रणम्य द्वयमनुसन्धाय,

> श्वः प्रातरभियानान्तकैङ्कर्यस्य विरोधिनम् ।
> पापराशिं दयासिन्धो विनतस्याऽस्य नाशय ॥

इति प्रार्थ्य यथाशक्ति बाह्यै[[??]]र्वाऽर्घ्यादिभिरभ्यर्च्य, पक्वमन्नादिकं निवेद्य [[?????]] सायवैश्वदेवं[[??]] कृत्वा, पूर्ववत् भुञ्जीत । "भगवानेव स्वाध्यायाख्यं कर्म स्वप्रीतये कारितान्" इत्यनुसन्धाय "स्वाध्यायेन कर्मणा भगवान् प्रीयतां वासुदेवः" इति स्वाध्यायं भगवति समर्पयेत् ॥

[[34]]

२२ योगः①

अथ योगः । (५)

ततः सुप्रक्षालितपाणिपाद[[??]]माचम्य शुचौ देशे आसीनस्त्रिस्सकृद्वा प्राणानायम्य, "कृतञ्च...योगेन भगवत्कर्मणा... अर्चयिष्यामि" इति योगं सङ्कल्प्य, "भगवानेव योगाख्यं कर्म स्वस्मै स्वप्रीतये स्वयमेव कारयति" इत्यनुसन्धाय द्वयमुच्चार्य [[??]]गद्ध्यानसोपानम्, अशक्तौ

> पादाम्भोजं स्पृशति भजते रङ्गनाथस्य जङ्घा-
> मूरुद्वन्द्वे विलगति शनैरूर्ध्वमभ्येति नाभिम् ।
> वक्षस्यास्ते वलति भुजयोर्नामिकेयं मनीषा
> वक्त्राभिख्यां पिबति वहते वासनां मोलिबन्धे ॥

इति श्लोकं वा अनुसन्दधीत । यथाशक्ति शुभाश्रयमापादचूडं ध्यायेत् । ततो निद्राप्रसक्तौ माधवशब्देन भगवन्तं ध्यायन् शुष्कपादः शास्त्रोक्ते स्थाने तादृशे शयने उदग्भिन्नदिङ्निहतशिराः शुद्धोऽनग्नश्च सुखेन शयीत । पश्चिमे यामे सम्प्राप्ते निद्रां परित्यज्य पूर्वदिन इव यथोक्तं सर्वं कुर्वीत । प्रत्यहमेवं वर्तमानस्य सर्वोऽपि कालः सफलो भवतीति सर्वमनवद्यम् ॥ अतिप्रबुद्धात् वङ्गीशवंशपाथोजभास्करात् । वेङ्कटाचार्यसूरीन्द्रात् मरुत्वान्पाडिवासिनः ॥
लब्धतापादिसंस्कारस्तत्कृपात्ताह्निकार्थधीः ।
त्रय्यन्तलक्ष्मणाभिख्ययोगीन्द्रपदजीवनः ॥
इत्येवं समगृह्णाच्छ्रीरङ्गरामानुजो मुनिः ।
अर्थिनः साधुभिः श्रीमद्गोपालार्यसदाह्निकम् ॥

श्रीमते वेदान्तरामानुजमहादेशिकाय नमः ॥
लघ्वाह्निकं सम्पूर्णम् ॥

श्रीमते रङ्गरामानुजमहादेशिकाय नमः ॥

[[35]]

Appendix - +Dyugangā द्युगङ्गा①

Goals ध्येयानि②

Dyugangā (https://rebrand.ly/dyuganga) is a work group dedicated to the promotion of ever-victorious Hindu ideals and arts. It's current focus is in presenting important texts for easy study.

The texts may be presented as

- audio files (eg: MahAbhArata audio book project),
- as web pages (eg. Apastamba-gRhya-sUtra, Apastamba-dharma-sUtra, EkAgnikANDa commentary, manu-smRti, raghuvaMsha, more kalpa-texts, tattva-texts, universal subhAShita DB),
- as dictionaries (eg: stardict)
- ebooks distributed on various platforms - (eg: vishvasa.github.io/book-pub, amazon, google play). Formats include md, pdf (A4, A5), epub, azw3, html, etc.

We distribute these for free, and under a CC BY 4.0 license. (Platforms may levy their fees.)

You may subscribe to mail-streams for past and future announcements (dg, hv, san).

The choice of material heavily depends on the special interests of its current lead (vedas, kalpa, purANa-s).

संस्कृतानुवादः③

द्युगङ्गा नाम कार्यसंस्था ऽजेयानां भारतीयपुरुषार्थपरिकल्पनानाञ्च हिन्दुककलानाञ्च प्रसारणाय वर्तते। तदीयस् स्थूलोद्देशोऽधुना प्रमुखग्रन्थानाम् अध्ययनसौकर्याय प्रस्तुतिः। ततो ग्रन्थसङ्कलनकेन्द्रम् इति वक्तुमलम्।

ग्रन्थानाम् प्रस्तुतिर् ध्वनिसञ्चिकाभिस् स्यात् (यथा महाभारतपारायणप्रसारणे), जालक्षेत्रपृष्ठैर् वा (यथा विश्वासस्य मन्त्रटिप्पनीषु, एकाग्निकाण्डटीका), शब्दकोशैर् वाऽपि (stardict)।

सद्यश्च ग्रन्थाः संस्थाग्रण्या रुचिविशेषम् अनुसृत्य चिताः - वेदाः, इतिहासपुराणानि, कल्पवेदाङ्गग्रन्थाश् चेति।

Contribution दानम्③

Donations and sponsorship are welcome (use contact page on our website) - they help offset operating costs (eg. worker payments mainly ~1L/mo, book distribution) and plan further projects. Project-specific sponsorship opportunities are occasionally advertised on our social media accounts and on certain mailing lists.